

JÁHÁN OPERA KÓRKEM ÓNERINDE JUZEPPE VERDI DÓRETIWSHILIGINÍ ORNI RIGALETTO OPERASINI KÓRINISLERINDEGI ARIYALADIN QISQASHA TÚSINIGI

TURSINBAEVA UMIDA SALAMAT QÍZÍ

Ózbekistan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

“Muzikatanıw” qániygeligi I-kurs studentı

Tel: 998991130145

*Ilmiy basshı: Docent **Kamalova.G.M***

Annotatsiya: Bul maqalada Juzeppe Verdidiń úlken dóretywshilik jolı, belgili operası Rigaletto haqqında maǵlıwmat berilgen.

Gilt sózler: Opera, libretto, uvertyura, ariya, xor, saxnalar, temp, xarakter.

Oyanıw dáwiri degende ilim-pán, mádeniyat, mánáwiyat hám kórkem ónerdiń rawajlana baslaǵan waqtı esaplanadı. Feodalizm shárayatı formalanıp baslaǵan kapitalistlik múnásebetler Batis evropada renessans (oyanıw) háreketine tiykar boldı. Mádeniyat tariyxında renessans atı menen júritiletuǵın bul háreket dáslep italiyada (XIV) hám kóp ótpey Evropanıń qalǵan mámleketlerinde de júzege keldi Bul sol dáwirge shekem insaniyat basınnan keshirgen keskin ózgerisler ishinde eń ullı progressiv ózgeris edi Italianlarǵa mıtáj bolǵan háreketi bilim, mǵlıwmat edi. Bul dáwirdi Italiyalılar júzege keltirdi Bul atamanı birinshi márte Italiyan xudojnigi hám muzikatanıwshısı Jorje Bazare tárepinnen Jatto dóretywshiligine qaray ayılǵan. Orta ásirler dáwirinnen soń kórkem óner ádebiyatıǵı oraylıq itibar insańǵa onıń ekonomikalıq ómirinde tutqan ornına qaratılǵanlıǵı “oyanıwınıń belgisi” edi. Keyin Italiyanıń Florensiya qalasında Opera janırı payda boladı. Operaǵa kóp kompozitorlar óz úlesin qosqan sonıń ishinde eń belgilisi Juzeppe Verdi salmaqılı úles qosadı¹.

1813-jılı 10-oktyabrde Italyada tuwılǵan. Ákesi Carlo Verdi awıl miymanxanasında anası Luyidja Uttini shańaraǵı jarlı jasaǵan. Muzıka sawatlı adamlıǵı hám organda oynawdı Pjetro Baystrokkada úyrendi. Balasınıń muzıkaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın kórip, ata-anası Juseppaga spineta sıylıq qılıwdı. Juzeppeening itibarın jáhán ádebiyatı klassiklari - Shekspir, Dante, Gyote, Shiller tartadı. Onıń eń ardaqlı dóretpelerinen biri - ullı Italiyalıq jazıwshı Alessandro Mandzoni tárepinnen jazılǵan " Joralar" romanı bolıp tabıladı.. verdi on segiz jasında oqıwdı dawam ettiriw ushın ketken Milandagi Konservatoriyada (házirde verdi atınıń alǵan) onı pianino oynaw dárejesi tóménligi sebepli qabıllawmadi; bunnan tisqari, konservatoriyada jas

¹ Jahan muzıka tariyxı Tursunova

sheklewleri bar edi.. verdi kontrapunktning menshikli sabaqların alıwdı basladı, usınıń menen birge opera spektakllarına, sonıń menen birge, jaysha kontsertlarga baradı.

Otız segiz jasında verdi sol waqıtqa kelip karerasini tamamlagan qosıqshı (soprano) Giuseppina Strepponi menen jumıs tutı. Ol bay, belgili hám muhabbatlı edi. Itimal, Juzepina onı operanı jazıwda dawam etiwine isendirgen. Olar turmıs qurǵan. " Rigoletto". " Patsha raxatlanmoqda" spektaklına tiykarlangan operanıń libretosi cenzuranıń razılıǵı ushın sezilerli ózgerislerge dus keldi hám kompozitor operanı tugatmaguncha bir neshe márte jumısın taslap ketpekshi boldı.. Ol birinshi ret 1851 jılda venetsiyada kórsetiw etilgen hám úlken tabısqa erisken.. " Rigoletto " muzıkalı teatr tariyxındaǵı eń jaqsı operalardan birine aylandı².

RIGOLETTO

- Kompozitor Djuzeppe verdi
- Libretist Francesco Maria Piave
- Libretto tili Italiyasha
- Syujet dáregi Patsha kúlip atır
- Opera janrı
- Jaratılǵan jıl 1850-1851
- Birinshi saxnalastırıw 11 mart 1851
- Birinshi saxnalastırıw jayı La Feniche, venetsiya Sıqlga kiredi Kópshilikke arnalǵan trilogiya.

Gercog Mantuanskiy —tenor

Rigaletto — bariton

Jilda — saprano

Saparafuchili bandit — bas

Maddalena — mecco saprano

Graf monterona — bas

Marullo — bariton

Borsa — tenor

Graf Cheprano — bas

Grafinya Cheprano — mecco saprano

Paj — saprano

Oficer — baritor³

Rigaletto operasınıń tiykarǵı muzıkalı drammalıq tárepi qarama-qarsılıq boldı. Pútip opera jarıqlıq hám qarańǵı dúnyaǵa tiykarlangan. Bas qaharman obrazında shukıq ishki sezim sawlelengen. Verdi masqarabazıń orazın Shekspirge mas kóp qırlı tárizde kórsetedi. Rigaletto- saray masqarabazı, Gersogtıń aqsúyekler jámiyeti kewil

² . J.Verdi haqqında maqalalar.

³ Operniye libretto "muzika" 2007-j 137-bet

xoshliqlarına xizmet qiladı. Óz perzentin júda jaqsı kóriwshi akeayawsız jawız qasaskar⁴.

Operada Gersog hám Rigaletto obrazları qartayǵan Monterononıń ġargawı saray balı kórinisi, Rigalettonıń ashıwlı “jeńil ayaq hayallar dosaq adamı” ariyası hám saray adamlarınń ekinshi sahnadaǵı masqara qılıwları Gersogtın jeńiltek “Gozzallar kewili” qosıǵı Jildanı jawızlarsha óltirgen sahnası este qalarlı bolǵan.

Orkestr kirisiw bólimin ġargıslanǵan leytmotivi menen baslanadı. Onı leytgarmoniya dep ataydı.

Birinshi sahnanıń birinshi kórinisi Gersog sarayında bolıp ótedi. Óz wázirleri menen sáwbette hám ataqlı balladada Gersog óziniń aqsúyekli aqılıy qaraları haqqında sóz etedi. Onıń pikirinshe ómir hayallargá sóz salıp olargá jaǵınıw degen mánisti túsinedi. Oyin xarakterindegi qosıqtı Monteronıń ashshı dawsı bólip qoyadı, ol óz qızınıń namısına tiygeni ushın ġargaydı.

Birinshi kóriniste Rigalettonıń tragediyası menen baslanadı bul jerde Rigaletto qızı ólgennen keyin ashıw menen sarayǵa kiredi. Simfoniyalıq orkestr menen **Andante sostenuto** tempinde c-moll tanallıǵında ariya jazılǵan.

Gersog óz “aqılın” tastıyqlaydı. Názik menuet naması menen ol Grafiniya Chepranogá muxxabbat ashadı.

Masqarabazddıń qılıqları hám masqaralawın juwap retinde Monterone Rigalettonı ġargaydı. ġargız Rigalettoǵa baxıtsızlıq halında jabıladı.

Ekinshi kóriniside bastaǵı qarama-qarsılıqlardan qalıspaydı. Rigaletto ózin zorǵa uslap uyge kirip atır. Ġargıstı umıta almadı. Bolǵan waqiya oy pikirlerinnen ezilgen Rigaletto jallanba qatıl Sparafuchileni ushratadı. Ol óziniń xizmetin usınıs etedi.

Bul jerde Rigaletto quramalı obrazdıń jańa qırın kórsetken. Qızı menen jalǵız qalǵanda qızına mexriyban jaqsı kóriwshi áke sıpatında kórinis beredi. Jilda anası kim bolǵanın sorap jalınadı. Názik nama astında rigaletto áz hayalın esleydi. Qızına jalǵız awınshaq quwanışı ekeknin bildiredi. Rigalettonıń shuqır hayajangá tolı intonaciyları naǵız Iytaliyansha kóriniske iye.

⁴ . Xorijiy musiqa adabiyoti A.X.Trigulova

Rigaleettoniń ġargıs alǵanı kóp oylandırǵan ariya “Ėargıs” ariyası **Moderato** tempinde ariya jazılǵan. Bul jerde Gersog jıldanı jaqsı kórip qaladı Jıldanı aldaydı ariyada aldawshılıq xarakteri bar simfoniyalıq orkestr onı shetken waqıtta aldaw aljastırıw sıyaqlı sezimler qulaqqa shalınadı.

Gersog hám Jıldanıń muxabbat dueti sıpatında kórinis beredi. Aldın Jilda qorqadı, keyin onıń muxabbat sózlerine qulaq saladı.

Jalǵız qalǵan Jilda muxabbat sezimine toyıp óziniń ataqlı “Gvaltyer Malde” ariyasın atqaradı. Saxna sońında Jańa qarama-qarsılıq Jıldanı Gersog xizmetkerleri tárepinnen urlap ketiw saxnası sırlı namalarda sawlelenedi.

Ekinshi saxna Gersog qabılxanasında ótedi. Jilda onıń qasında ekenliginnen xabarsız Gersog onı urlap ketkenligine ashınadı. Bıraq óziniń xizmetkerlerinnen Jilda qońsi bólmede ekenligin bilgennen soń, quwanışın jasıra almaydı.

Keyingi eki saxna- Rigaleettonıń xizmetkerler menen hám Rigaleettonıń Jilda menen saxnası operanıń oraylıq kuliminaciyon waqiyaları boladı. Rigaleetto masqarabaz qosıǵın sózsiz atqarıp saxnada payda boladı.

Bul qosıq Verdidıń eń jaqsı shıǵarmalarınan bolıp, masqarabazdıń biyǵam hám qılıqların suwretleydi. Qosıq gá ashınıp atırǵan gá masaq qılıp atırǵan kórinisi boladı.

Gersogtıń jataqxanasınnan shıqqan Jıldanıń qayǵılı sózleri ákesinnen juwbanış qorǵanış izlewi jańa dramatik kórinis.

Rigaleetto óz qızın kórgennen soń onnan bar haqıyqattı aytıp beriwin soraydı. Rigaleetto hám Jıldanıń úlken sahanası solay baslanadı. Verdi ózin apiwayı kambaǵal student dep ataǵan jigit hikayasın apiwayı namaǵa saladı. Rigaleetto hám Jıldanıń sáwbeti menen muzikalı ulıw saxna ekewiniń dueti menen juwmaqlanadı. Rigaleetto qattı ashıwǵa minip ósh alıwǵa ant ishedi. Jilda onı keshiriwin soraydı.

Jilda menen Gersogtın ariysı **Allegretto** tempinde jazılğan.

Úshinshi kartinada Verdi kulinminatciyağa erisiedi. Rigaletto Gersigtın qıyanet qılıwına isendiriw ushın Jildanı Sparafuchile aldına alıp keledi. Rigaletto ósh tayarlap qoyğan. Onıń qızın xorlağan adam óliwi kerek . onıń sińlisi Madallena tárepinnen aldap shaqirilğan Gersog vino ishedı hám pútkil dúnyağa belgili bolğan qosıq “Gozzallar qalbi” aytadı. Bul valsqa uxsas qosıq Gersogtın jeńiltek xarakterin ashıp beredi. Ápiwayı jigit kórinisine kire alıwshı Gersogtı bul qosıq anıq ashıp bere aladı. Gersog Maelinyağa unap qaladı. Pinakka ketken jigitke ashınğan xalda onnan ajaǵasına óltirmewin jalınıp soraydı. Onıń ornına kim birinshi esik qaqsa sonı jallanba ayıpker dep óltiriwge kelisedi.

Operanıń úshinshi kórinisi Gersogtın “Gózzallar qalbi” ariyası menen juwmaqlanǵan. Bul qosıq italiyanıń xalıq qosıǵınad aylanıp ketken. Búgingi kúnde de bizıń elimizde bul opera teatrlarda qoyılıp óz tamashagóylerine iye bolıp atır. Bul ariya **Andante** tempinde jaılǵan júda shox jaqsı keypiyatta atqarıladı. Gersog ómirin tek ǵana kewilxoshlıq penen gózzal boladı dep oılaydı. Kóp qızlardı jaqsı kórip qaladı. Bul ariyada qızlardıń kewline baǵıshlanǵan.

Rigaletto operası ataqlı francuz jazıwshısı Viktor Gyugonıń “Patshanıń kewilshısı” dramması tiykarında jazılǵan. Bul opera librettosın ataqlı francuz shayıırı F.Piave jazadı. Rigaletto operası anıq qarama-qarsılıqlarǵa bay shıǵarma. Opera

waqiyasi júda tez rawajlangan. Tragediya hám kamediya almasıp keledi. Shıǵarmanıń ortasında masqarabaz Rigalettonıń obrazı boladı. Ol óziniń basına túskenlerin ǵargıstan dep biledi. Sonıń ushın operada “ǵargıs leytmotivi ” bar. Opera qaharmanların ishki dúnyasın sheberlik penen ashıp beriw muzikalıq tildin ápiwayılıǵı, ilatliya xalıq qosıǵınnan kelip shıqqan qosıq dek ǵana dinamik kóz qaras emes bálki insaniylıq, ádalatsızlıqqa qarsı gúres bul operanıń tiykarǵı maqseti. Operanıń ishindegi ayırım ariyalar eń tanıqlı bolıp xalıq qosıǵına aylanıp ketedi. Verdu dóretiushiligi XIX ásir Italiya operasınıń rawajlanıwınıń eń joqarı noqatı, muzıka kórkem ónerinde opera realiziminiń shını. Ózinnen aldınǵı zamanlas kompozitorlar D.Rossini V.Belleni dástúrlerin dawam ettirgen, túrli opera mektepleri tájriybesin Sh.Guna Vagner úyrengen hám italiya xalıq muzıkasına tayanǵan Verdi óziniń ájayıp usılın jaratadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.
2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.
3. Gulmaryam K., Ǵaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAǴI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.
4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TENELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARHEMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
8. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.

9. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.
10. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – T. 22. – №. 2. – C. 26-31.
11. Axmedov Bóriboy Ózbekistan Tariyxı derekleri T: “Óqituvshi” 1991
12. Axmedov Bóriboy “Amir Temur va Ulugʻbek zamondoshlari xotirasida”
13. “Talqin va tadqiqotlar” ilimiy uslubiy jurnali
14. Dauletbaev T. Q. QORAQALPOQ BAXSHICHILIK SAN’ATINING RIVOJIDA G ‘AYRATDIN UTEMURATOVNING MEHNATLARI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 90-94.
15. Kamalova G., Dauletbaeva G. DUWTAR SAZ ÁSBABÍN ZAMANAGÓYLESTIRIWDIŇ ÁHMIYETI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 89-94.
16. Xorijiy musiqa adabiyoti A.X.Trigulova
17. Jahan muzıka tariyxı Tursunova
18. Vikipediya.ru
19. J.Verdi haqqında maqalalar.
20. Музыкальная энциклопедия (5 jildlik) — Moskva, 1973–1982
21. <https://youtu.be/QgkDQNY5AfQ?si=X47IAVgNUlxFsACA>
22. <https://youtu.be/prkHDvUDJ7E?si=moqcSkaeE34gOwdI>
23. https://youtu.be/h2wh9GGdeag?si=uiFLLICN_26yUOoj